

059

DOKUMENTUAK

TRUMP ETA ARO GEOPOLITIKO BERRIA

Hausnarketa bat zuzenean

Ignacio Ramonet

MANU
ROBLES
ARANGIZ
FUNDAZIOA

TRUMP ETA ARO GEOPOLITIKO BERRIA

Hausnarketa bat zuzenean

Ignacio Ramonet

Sarrera	3
Bizi ginen munduko krisi nagusiak	4
Klase ertain pobretuak eta Trumpen garaipena	15
Trumpen mesianismoa	19
Trumpen estrategia: Errusia Txinatik bereiztea	22
Trump eta aristokrazia teknologiko berria	23
Hitler eta Trumpen arteko alderaketa bat	24
Gizarte postmediatikoa	25
Ez dago behin betiko erantzunik	26
Transhumanismoa: Trumpen programaren ideia nagusietako bat	27

Dokumentuak 59

2025eko ekaina

www.mrafundazioa.eus

@mrafundazioa

SARRERA*

Gabon guztioi. Lehenik eta behin, eskerrik beroenak eman nahi dizkiet antolatzaileei, Javi eta Joseri, gonbidapena luzatzeagatik. Guretzat beti da plazer bat Euskadin egotea, eta, bereziki, hemen Donostian izatea. Aspaldi honetan ez gara hona etorri hitz egitera, eta pozgarria da berriz elkartzea.

Hitzaldi hau ez da aldeztu aurretik idatzitako edo antolatutako diskurtso bat. Gaurkotasanak eskaintzen dizkigun elementuetatik abiatuta zuzenean egindako hausnarketa zuzen eta irekia da, berehalako pentsamendutik abiatua. Atzo, esaterako, Trump eta Putinen arteko komunikazio zuzena izan zen; gaur, Trumpek Zelenskyrekin hitz egin du. Bestalde, Israeleko agintariek erabaki dute indarrez ekitea palestinarrek berritoki desplazatzera behartzeko, ziurrenik iparretik hegoaldera. Gaur bertan, gainera, bilera bat egin da Emirerrietan Kongoko Errepublika Demokratikoko presidentea eta Ruandako presidentea elkartuta, Kongoko ekialdean urteak daramatzan gerra ikaragarriari amaiera emateko. Ehunka mila lagun hil dira gatazka horretan, eta bilera horretan, hain zuzen, Kongoko Tshisekedi eta Ruandako Kagame izan dira aurrez aurre, M23 taldearen inguruko gatazkaren testuinguruan.

Gai horiek guztiak jorratuko ditugu gaur, geopolitikaz arituko baikara. Geopolitikak, gizarte- eta politika-zientzia gisa ulertuta, potentzien arteko harremanez hausnartzen du, faktore geografikoak, herrialde bakoitzaren aberastasuna, defentsa-gaitasuna –armamentuari dagokionez– eta mundu mailako eragin-sareak kontuan hartuta. Diziiplina hau XIX. mendearen amaieran hasi zen garatzen; alemaniarrek jarri zioten hasiera, diotenez. Hala ere, gaur egun, berriz ere behartuta gaude gai honetan sakontzera.

Zergatik? Trump agintera iritsi zenetik –duela bi hilabete baino gutxiago–, nazioarteko sistemaren egitura mugitzen hasi delako. Ez dut esango sistema hori erori denik –nahiz eta, nire ustez, gainbeheran egon–, baina argi dago dardarka ari dela. Azken 80 urteetan, Bigarren Mundu Gerra amaitu zenetik, eraikitako sistema hori kolokan dago orain.

Lehenik eta behin, gertatzen ari diren aldaketa horiekin erabat harraipatuta eta desorientatuta daudenak Europako agintariak dira. Ez zuten

* *Ignacio Ramonet-ek, kazetari eta politologoa, 2025eko martxoaren 19an Donostian emandako hitzaldia, Ezkerra Berdeak-ek antolatuta.*

espero Europaren tutore izan den potentziak –Bigarren Mundu Gerraz geroztik Europa antolatu, babestu eta, neurri batean, kolonizatu duenak– bat-batean interesik ez izatea kontinente honetan gertatzen denarekiko, batez ere segurtasunaren arloan. Are gehiago, badirudi Estatu Batuek nahiago dutela Errusiarekin harreman pribilegiatu bat ezarri, Europako zati handi batek mehatxu gisa ikusten duen potentziarekin.

Horrek egoera berria eta aurrekaririk gabekoa sortu du. Hausnarketa horretan murgilduko gara gaur. Berriro diot: ez dut tesi itxirik, ez baitago oraindik distantzia nahikorik hipotesi sendo bat osatzeko. Baina gaur uste dudana partekatu nahi dut. Gerta liteke bihar gertakariek kontrakoa frogatzea, baina beharrezkoa da pentsatzera ausartzea.

Hasieran, nik egingo dut aurkezpen bat, baina gero, nahi izanez gero, are-toko parte-hartzeekin elkarriketa irekia garatzeko aukera izango dugu. Helburua da ulertzea mundu berria nola marrazten ari den, mundu berri honetan sartzen ari garelako, eta horretan ez dago zalantzarik. Duela bi hilabete arte existitzen zen mundua ez da jada existitzen, eta gero eta indar gutxiago izango du. Beraz, ulertu beharra daukagu arriskuz beteriko errealtate berri honetan moldatuko garen. Eta, agian, aspalditik ikusi ez ditugun arrisku motak aurkituko ditugu bidean.

BIZI GINEN MUNDUKO KRISI NAGUSIAK

Lehen zatian, gogorarazi nahiko nuke zer nolako munduan bizi izan garen. Gaur egungo mundua, bai ikuspuntu geopolitikotik bai geoeconomikotik, hainbat krisialditan oinarrituta egituratu da.

Ez dira hainbeste izan planetaren antolaketan benetako eragina izan duten krisiak. Gaur egungo mundua, neurri handi batean, Bigarren Mundu Gerraren amaierarekin hasi zen, 1945ean. Gerra hark erabateko garrantzia izan zuen bere irismen zabalagatik, izaera planetarioagatik eta borrokaren izaeragatik. Egoera horrek munduaren funtzionamendurako arauak ezartzera behartu zituen garaileak. Orduz geroztik, potentzia nagusiek erabaki zuten munduak ezin zuela aurrerantzean modu basatian funtzionatu –antropologikoki adierazita– eta, horren ordeztan, arau-sistema batean oinarrituko zela.

Mundu arautu bat eraikitzen hasi ziren, eta horren helburua zen garaitutako potentziek –Alemaniako erregimen nazien, Italiako faxismoa eta Japoniako militarismo inperiala– ez izatea aukera berriro ere mugarik gabeko konkista-gerrak abiatzeko. Izan ere, horiek milioika hildako eragin

zituzten, aurretik sekula ezagutu gabeko bortizkeria erradikal baten bidez, bereziki diskriminazioan eta arrazakerian oinarrituta. European, juduak eta ijitoak izan ziren sarraski-eremuetan pairatutako genozidioaren biktima nagusiak. Era berean, eugenesiazko praktikak ere aplikatu ziren, desgaitasuna edo osasun mentaleko arazoak zituzten pertsonak sistematikoki desagerraraziz.

Garai hartako ustea zen indarraren bidez auzokoei gailendu eta bortxaz hedatzen ziren potentziak ezin zitezkeela gehiago onartu. Hori izan zen gaur egun Nazio Batuen Erakundea (NBE) bezala ezagutzen dugun erakundearen sorrera-testuingurua. Egia da aurretik ere saiakera bat izan zela: Lehen Mundu Gerraren ostean sortu zen Genevako Nazioen Elkartea, baina horrek porrot egin zuen, hogeita hamarreko hamarkadan Alemania eta Italia bertatik atera zirelako eta ekintza-eraginkortasunik gabe geratu zelako.

Aliatuek NBE sortu zutenean, nazioarteko ordena arautu bat ezarri nahi izan zuten. Hala ere, gaur egun, 2025eko martxoan, hiru urte daramatzan Ukrainako gerra batean murgilduta gaudela eta Palestinan genozidio egoera bat bizi dela –Javik aipatu bezala–, galdera bat egin behar dugu: non dago Nazio Batuen Erakundea? Benetan existitzen al da? Izatekotan, bere presentzia nabarmenagoa izan beharko litzateke, baina ez da horrela gertatzen. Horrek aditzera ematen digu, agian, bizi dugun aldaketa-prozesuetako bat NBEk duen eraginaren gainbehera edo bere funtzionaltasunaren desagertzea dela.

Zergatik ez du funtzionatzen? Neurri batean, sortu zenetik bertatik zertorren gabezia batekin jaio zelako: oinarrian zegoen desberdintasun batekin. Gerraren garaileek –Estatu Batuak, Sobietar Batasuna (gaur egun Errusia), Txina, Erresuma Batua eta Frantzia– beren buruari Segurtasun Kontseiluko kide iraunkor izateko eskubidea eman zioten. Kontseilu honek 20 kide ditu, baina bost iraunkorrek bakarrik dute beto-eskubidea. Horrek esan nahi du edozein ebazpen, kide horietako batek aurka eginez gero, blokeatua gera daitekeela. Hori da gaur egun Gazako egoeran ikus daitekeena: Estatu Batuek betoa jartzen diote Israel kritikatzeko duen edozein ebazpeni. Era berean, Errusiak ere betoa erabil dezake Ukrainako gatazkaren inguruko edozein erabaki geldiarazteko.

Sistema honek immobilismoa ekarri du. Hala ere, ezin dugu ahaztu Nazio Batuen sistema ez dela soilik New Yorkeko egoitzan gertatzen dena. Politika instituzionalaz gain, baditu beste arlo batzuk ere: kulturala, UNESCOren bidez; elikadura eta nekazaritza arloa, FAOren bitartez; eta

beste hainbat erakunde eta sare. Nazio Batuen sistema galaxia instituzional zabala da. Bere funtsezko oinarria Nazio Batuen Gutuna da, giza eskubideen adierazpen unibertsal moduko bat, eta helburu nagusi bat du: gerra gehiago ez gertatzea. Hau da, XX. mendeko lehen erdian bizi izan genituen tragediak ez errepikatzea.

Egia da helburu hori ez dela bete, baina ezin da ukatu helburu altua zela, eta nazioarteko komunitatearen babes ia unibertsala zuen. Hala ere, NBE sortu bezain laster, lehen krisi handia sortu zen, eta munduko ordena berriaren egonkortasuna zalantzan jartzen hasi zen. Lehen esan bezala, bizi izan dugun mundua hainbat krisialdiren inguruan egituratu da.

Lehen krisia: Gerra Hotza

Munduaren egitura baldintzatu duten krisien artean, lehena oso goiz agertu zen. Ardatzeko potentziak garaitu zituzten aliatu ohiak, elkarren aurka lehiatzen hasi ziren. 1947 eta 1948 artean, Estatu Batuen eta Sobietar Batasunaren artean lehia gogorra piztu zen, eta horrek eman zion hasiera Gerra Hotza izenez ezagutzen dugun aroari.

Garrantzitsua da gogoratzea Bigarren Mundu Gerra Estatu Batuen nagusitasun militararekin amaitu zela, bonba atomikoaren garapen eta erabilerarekin. Une hartan, Sobietar Batasunak oraindik ez zuen arma nuklearrik, baina 1947rako bere bonba propioa garatzea lortu zuen. Horrela, botere-oreka berria ezarri zen, Gerra Hotzaren ezaugarri nagusietako bat izango zena.

Testuinguru horretan, Europa bitan banatu zen, eta banaketa horrek iraun zuen 1989ra arte. Gertakari horiek ondo ezagutzen dituzue bertaratutako askok; hala ere, baliteke belaunaldi gazteek ez oroitzea edo ez izatea horren argi zer ordenatan gertatu ziren. Horregatik da garrantzitsua berrikustea zein krisi historikoren ondorioz iritsi garen gaur egungo egoerara.

Gerra Hotzak ondorio garrantzitsuak izan zituen, batez ere mendebaldeko munduan. Printzipio demokratiko nagusiak –demokrazia bera, giza eskubideak, pertsonaren duintasuna eta adierazpen-askatasuna– sakrifikatu egin ziren potentzia nagusiek beren hegemonia mantendu ahal izateko. Bai Estatu Batuek, bai Sobietar Batasunak beren eragin-eremuetan nagusitasuna bermatzeko ahalegina egin zuten, eta horretarako, behar izanez gero, printzipio horiek bazter uzteko prest agertu ziren.

1947tik aurrera, Estatu Batuek berehalako helburu bihurtu zuten beren esparru geopolitikoko edozein herrialde ezkerrekoek edo aurrerakoiek

–nahiz eta komunismoarekiko loturarik ez izan– libreki gobernatzea galaraztea. Politika hori bereziki zorrotz aplikatu zen garai hartan “Hiru-garren Mundua” esaten hasi zitzaion eremuan.

Horren adibiderik esanguratsuenen Iran izan zen, 1948an. Herrialde horretan, gobernu demokratiko bat zegoen, Mohamed Mossadegh buru zuela, eta honek petrolioaren nazionalizazioa gauzatu zuen, angloamerikar enpresa baten esku zegoen ustiapena kenduz. Neurri honek gogorazten zuen Lázaro Cárdenasek 1936an Mexikon hartutako erabakia; hala ere, orduan ez zen Gerra Hotzik, eta AEBek ez zuten oztoporik jarri. Baina 1948an, Mossadeghek neurri bera hartu zuenean, CIAk, zerbitzu sekretu britainiarren laguntzarekin, estatu-kolpe bat antolatu zuen Irango gobernu eraisteko. Gertaera horrek hasiera eman zion Irango herriaren eta Estatu Batuen arteko konfrontazio historikoari, eta, neurri batean, aiatolen mugimenduen hasia ere izan zen.

Testuinguru bereko bigarren estatu-kolpe garrantzitsua Guatemalan gertatu zen, 1954an. Orduko gobernuak, demokratikoki hautatua, Jacobo Arbenz jenerala zuen buru. Herrialdeak nekazarien esplotazio itzela jasaten zuen, bertako elite ekonomikoaren eta, bereziki, Estatu Batuetako United Fruit Company multinazionalaren aldetik. Enpresa hori gaur egun izen horrekin ez dagoen arren, beste izen batzuekin jarduten jarraitzen du. Arbenzek, hauteskunde-kanpainan agindu bezala, nekazaritza-erreforma bat abiatu zuen. Erreforma hori aplikatzen hasi zenean, Estatu Batuek estatu-kolpe baten bidez erantzun zuten.

Kolpe hura funtsezkoa izan zen Latinoamerikako historian. Argi eta garbi utzi zuen Estatu Batuek ez zutela onartuko kontinente horretako herrialde batek ere, gizartearen aurrerapenaren bidean, pauso bakar bat ematea Sobietar Batasunarekiko gertutasun-arriskurik ez izateko. Arbenzek, Sobietar Batasunarekin inolako harremanik ez zuen arren, propaganda bidez pro-sobietartzat aurkeztu zuten, eta horrek justifikatu zuen esku-hartzea. Kolpea kanpotik bidalitako jeneral batek burutu zuen, Castillo Armasek, Estatu Batuen babesarekin Arbenz boteretik kenduz.

Gertaera hark ondorio ustekabeak izan zituen, kolpe haren lekuko izan baitzen Ernesto “Che” Guevara. Guatemalan zegoen, mediku gisa lanetan, legendarra zuten pazienteekin. Ikusi zuena erabakigarria izan zen bere ikuspegi politikoaren garapenean.

Bost urte geroago, 1959an, Kuban herri-erresistentzi bat sortu zen 1898tik, Estatu Batuek kubatar herriari nolabait independentzia kendu ziotenetik, bizi zuten neokolonialismoaren aurka. Herri mugimendu sen-

do hau ere, oinarri sozial sendoa eta Fidel Castroren gidaritza zuena, ez zuten onartu Estatu Batuek. Ez da soilik ez zutela gobernu berria aitortu, militarki oldartu ziren haren aurka. 1961ean, Playa Girónen (Bahía de Cochinos izenez ere ezaguna), Kuba bihurtu zen Estatu Batuek zuzenean edo zeharka babestutako indar militar bat garaitu zuen lehen herrialdea.

Estatu Batuen isolamenduaren aurrean, Kubak harremanak ezarri zituen Sobietar Batasunarekin, eta horrek nazioarteko tentsio berria sortu zuen: 1962ko Misilen Krisia. Hori izan zen Gerra Hotzaren une kritikoe-tako bat.

Gerra Hotzaren barruan kokatzen dira krisi hauek guztiak, garai historiko horren erdian gertatutakoak. Beste estatu-kolpe esanguratsu bat Brasilen gertatu zen, 1964an. João Goulart presidente hautatua zen, modu demokratikoan, eta bere gobernuak nekazaritza-erreforma sustatzeko asmoa zuen, Latinoamerikako egitura-arazo handienetako bati helduz: lurraren jabetzari. Lurrik gabeko langile ugari zeuden, eta lur horien jabeak, aldiz, ez zituzten lantzen; inaktibo uzten zituzten. Egoera hori Espainiako Gerra Zibilaren eragile nagusietako bat izan zen ere.

Goulart nekazaritza-erreforma aurrera eramaten saiatu zenean, CIAk estatu-kolpe berri bat bultzatu zuen Brasilen. Eskualdean gertatutako beste kolpe bat izan zen. Latinoamerikan askoz gehiago gertatu ziren, 1954ko Guatemalatik hasi eta garai garaikideetaraino. Aldi horrek garrantzi berezia du, hain zuzen, hauteskunde bidez boterea eskuratzea ia ezinezkoa bihurtu zelako hainbat herrialdetan. Hori ikusita, erakunde politiko batzuek Kubako iraultzaren eredia jarraitu zuten, eta boterea armaz konkistatzeko hautua egin zuten. Horrela hasi zen gerrillen aroa: Kolonbian, Bolivian, Venezuelen, Brasilen eta beste hainbat herrialdetan sortu ziren. Gerrillen eta estatuaren errepresioaren arteko talka horretan, askotan Estatu Batuek entrenatutako armadek parte hartu zuten zuzenean.

Testuinguru horretan gertatu zen Che Guevararen hilketa, 1967an. Erdialdeko Amerikan, indarkeria horrek gerra zibilak piztu zituen El Salvadorren, Guatemalan eta Hondurasen, gerrilla-taldeen eta AEBen babespeko armaden artean.

Txilen, Unidad Popular izeneko koalizio politiko batek hauteskundeak irabazi zituen, gizarte bidezkoago bat eraikitzeko asmoz, askatasunean eta demokrazian oinarrituta. Hala ere, esperientzia hori ere ez zen onartu. 1973ko irailaren 11n, CIAk antolatutako eta Txileko armadak exekutatutako

tako estatu-kolpe batek amaiera eman zion Herri Batasunaren gobernuari, Salvador Allende presidentea boteretik kenduz.

Estatu-kolpeak, herri-erakundeen suntsipena, tortura, arpilatzeak, Argentinan bezalako sarraskiak eta Uruguaiako desagertzeak markatutako mundu hura, Nazio Batuek gidatutako eta, neurri handi batean, Estatu Batuek pilotatutako nazioarteko sistemaren barruan gertatu zen. Mendebaldeko demokraziaren eredugarritasuna aldarrikatzen zuen sistema horrek berak babestu zituen prozesu horiek.

Hau izan zen Bigarren Mundu Gerraren ostean sortutako sistemaren lehen krisi handia: Gerra Hotza, 1989 arte luzatu zena. Aldi berean, beste fenomeno historiko erabakigarri bat gertatu zen: deskolonizazioa.

Bigarren krisia: deskolonizazioa

Deskolonizazioa nazioarteko ordenarentzat krisi erraldoia izan zen. Askotan uste denaren aurka, Afrika eta Asia ez ziren XV. edo XVI. mendeetan kolonizatu, baizik eta XIX. mendearen amaieran eta XX. mendean. Afrikaren kasuan, kolonizazioa XX. mendean gertatu zen, eta Asiako hainbat eskualde, berriz, XIX. amaieran eta XX. hasieran okupatu zituzten. Horrekin batera, emantzipazio-mugimenduak hasi ziren sortzen, neurri handi batean Bigarren Mundu Gerran Ardatzeko potentzien aurka Europan izan zen erresistentziaren ereduari jarraituz.

Horrek dilema morala eta politikoa sortu zuen Mendebaldearentzat. Frantziako erresistenteak heroitzat hartuak baziren nazi okupazioaren aurka borrokatzeagatik, zergatik ziren bilau aljeriarrak Frantziako okupazioaren aurka borrokatzeagatik? Frantziako erresistentziak atentatuak, bonbak eta hilketak baliatu bazituen eta hala ere goraipatuak izan baziren, zergatik ezin ziren heroitzat hartu okupazio kolonialari aurre egin zioten vietnamdarrek?

Mendebaldeak ez du inoiz dilema hori konpontzen jakin, eta gaur egun ere zailtasun handiak ditu horri aurre egiteko. Askapen kolonialaren lehen gerra handia Indotxinan gertatu zen, Ho Chi Minh lidertzan eta Giap jeneralaren zuzendaritza militarrean. Vietnamdarrek garaipen historikoa lortu zuten Dien Bien Phuko batailan, frantsesen paraxutista elitistek porrot egin zutenean. Tropak horiek Bigarren Mundu Gerran Alemaniaren aurka borrokatu ziren, baina Vietnamgo oihanean garaituak izan ziren.

Gertaera horrek inpaktu sakona izan zuen kolonizatutako herrialdeetan. 1950 edo 1954. urtean, munduko biztanleriaren bi heren inguru oraindik

sistema kolonialen pean bizi ziren. India 1947-1948 inguruan independizatu zen, Mahatma Gandhiren ikuspegi ez-bortitzaren bidez, neurri handi batean. Baina eredu hori ez zen unibertsala izan. Adibidez, Aljerian 1954tik 1962ra askapen-gerra izan zen, prozesu odoltsua eta luzea, deskolonizazioaren historiako gako gisa.

Lurralde horiek independentzia lortu ahala, Nazio Batuen sisteman sartzen hasi ziren. Erakundea sortu zenean, 40 estatuk baino ez zuten osatzen. Gaur egun, ia 200 estatu daude munduan. Horrek adierazten du deskolonizazio-prozesuek izan duten eragina nazioarteko sistemaren egituran.

Ikus daitekeenez, 160 estatu inguru falta ziren orduan, eta horiek guztiak gerora sartu dira deskolonizazioaren ondorioz. Azken gerra kolonial handia Vietnamgo gerra izan zen. 1960ko hamarkadaren hasieran hasi zen, John F. Kennedy presidentearen agintaldian, eta 1975ean amaitu zen, Ipar Vietnamgo tropek Saigon hartu eta Hegoaldeko erresistentziak lagundu zuenean.

Gerra horiek guztiek garrantzi handia izan zuten. Vietnamgoa, zehazki, Estatu Batuen lehen porrot militarra izan zen. Batzuen ustez, bonba atomikoa ez erabili izana da arrazoia, baina errealitatean Estatu Batuek gerra galdu zuten. Saigonen erorketak kolpe psikologiko handia izan zuen, eta Estatu Batuetako gizartea goitik behera aldatu zuen.

Hirugarren krisia: terrorismoaren aurkako gerra

Gerra Hotzaren ostean, hurrengo krisi handia Sobietar Batasunaren erorketa izan zen. Ekialdeko Europako estatu gehienek beren eredu politikoa aldatu zuten, eta horrek nazioarteko ordenan traumatismo sakona eragin zuen. Eraldaketa horren ondoren etorri ziren azken hamarkadetako krisirik adierazgarrienetako batzuk, eta horien artean azpimarratzekoa da hedabideek "terrorismoaren aurkako gerra" izenez bataiatu zutena.

Aurrekari gisa, aipatu behar da Afganistango gerra, Sobietar Batasunak garai hartan burututako interbentzio erdi-koloniala. Paradoxa bat gertatu zen: Estatu Batuek laguntza eman zieten sobietarren okupazioaren aurka borrokatzen ziren afganiar erresistenteei, hala nola Mujahidinei. Baina borrokalari horiek, Estatu Batuek armatu zituzten horiek, urte batzuk geroago beren aliatu ohiaren aurka matxinatu ziren eta historia garaikideko atentaturik handiena gauzatu zuten: 2001eko irailaren 11koa.

Egun hartan, Al Qaeda komandoek –Bin Ladenen zuzendaritzapean– hegazkin zibilak bonba bihurtu eta Estatu Batuetako botere ekono-

mikoaren ikurra ziren Dorre Bikiak erasotu zituzten New Yorken, eta, aldi berean, Washingtonen Pentagonoa, botere militarren sinboloa. Zenbait konspirazio-teoriek gertatutakoaren egiazkotasuna zalantzan jarri duten arren, nik ez diet inolako sinesgarritasunik ematen.

Irailaren 11ko atentatuaren ondoren, AEBek “terrorismo islamiarraren aurkako gerra” deritzona abiarazi zuten –hala aurkeztu zuten–, behintzat, AEBetako hedabide nagusiek. Horrek 20 edo 25 urteko gatazkak eragin zituen Ekialde Hurbilean: Afganistan, Irak –Golkoko Lehen Gerra eta ondorengo inbasioa–, Libia eta Siria izan ziren gerra horien agertoki nagusiak. Aldi berean, Estatu Batuek Israelgo estatuari laguntza baldintzarik gabea eman zioten, aliatu estrategikoa izateaz gain, eskualdean AEBen hedapen-mekanismo gisa jarduten zuelako.

Ez da kasualitatea Israel 1948an sortu izana, hainbat herrialde matxinatzen eta beren baliabideak, hala nola petrolioia, nazionalizatzen hasi ziren une historiko berean –Irango kasua paradigmaticoa da–. Ordutik aurrera, gatazka militar batzuk piztu ziren eskualdean –1948, 1953, 1967, eta geroago ere bai–, eta horien ondorioz Palestinako lurraldearen zati gero eta txikiagoa geratu zen palestinarren esku.

Ekialde Hurbileko gerra horiek funtsezkoak izan dira gaur egungo mundu-ordena militarren egituraketa ulertzeko. Eta testuinguru horretan, Sobietar Batasunaren erorketak bestelako ondorio garrantzitsuak ere izan zituen: bere segurtasun-sistema militarra –Varsoviako Ituna– desegin zen.

Bitartean, NATOk, Mendebaldeko aliantza militar nagusiak, ez zuen ibilbidea amaitu. Aitzitik, indartu egin zen, nahiz eta bere etsai nagusia, Sobietar Batasuna, desagertu. Horrek galdera nagusi bat planteatzen du: zergatik ez zen NATO desegin? Zergatik jarraitu zuen existitzen aurkaria desagertu zen arren?

Galdera hori funtsezkoa da gaur egun Ukraina ekialdean piztutako gatazkaren jatorria eta logika geopolitikoa ulertzeko.

Laugarren krisia: keynesianismotik neoliberalismora

Ikuspegi geoekonomikotik, Bigarren Mundu Gerraren ondoren nagusitu zen eredu, gutxienez mendebaldeko bloke kapitalistan, eredu keynes-tarra izan zen. John Maynard Keynesen planteamenduetan oinarrituta, eredu horrek proposatzen zuen Estatuak funtsezko eginkizuna izan behar zuela merkatuaren ondoan, kapitalismoak berez sortzen dituen

gehiegikeriak zuzentzeko. Horretarako, Estatuaren esku-hartzea ezinbestekoa zen.

Eredu hori, besteak beste, Europako berreraikuntza premian oinarritu zen. Helburu horrekin sortu zen Marshall Plana. Egitasmo honek dozenaka mila milioi dolar inbertitu baitzituen Europako ekonomia susperitzeko. Aldi berean, Estatu Batuek, potentzia inperialaren papera hartuta, “mundu askea” izenekoaren zuzendaritza politiko eta ekonomikoa bere gain hartu zuten, eta horrek justifikatu zuen Estatuaren esku-hartzea bere ekonomian bertan ere.

Hala ere, analista askoren ustez, horren atzean zegoen arrazoia sakonagoa zen: Sobietar Batasuna eta haren inguruko eremu sozialista existitu ziren bitartean, Mendebaldeko langile klaseak beraien burua Moskuren aliatu potentzial gisa ikusten zuen. Horren ondorioz, Mendebaldeko elite kapitalistek ezin zituzten klase horiek baztertu edo prekarizatu arrisku handirik gabe. Alderdi komunistek eragin handia zuten Mendebaldeko herrialde askotan –Italia, Grezia, Espainia eta Frantzia kasu–, eta zenbait tokitan alkatetzak, probintziak eta sindikatu garrantzitsuak kontrolatzen zituzten. Frantzian, esaterako, sindikatu nagusiak komunisten esku zeuden.

Testuinguru horretan, eliteek ezin zuten langile-klasea bazterrean utzi, horrek komunismoaren orbitara eramango zituelakoan. Horregatik, sistema kapitalistaren barruan gizarte-politika inklusiboagoak aplikatu ziren, langile klaseak sistema barruan integratzeko eta erradikalizazio ideologikoa saihesteko.

Keynesianismoa izan zen, hamarkadetan zehar, langile klaseentzako kapitalismoaren barruko eredu ekonomiko moderatuena. Helburua zen langileak etsipenetik ateratzea eta pixkanaka burgesia txikia deitu genezakeen horretan integratzen joatea. Baina, jakina, horrek haien bozkapatria eta parte-hartze politikoa aldatzen du.

Hala ere, 1960ko hamarkadaren amaieratik eta 1970ekoaren hasieratik aurrera, eredia higadura-zantzuak erakusten hasi zen. Horietako lehena inflazioaren igoera jarraitua izan zen. Bi digituko inflazio-tasa ohikoa bihurtu zen, eta horrek soldaten eta prezioen etengabeko egokitzapena eskatzen zuen.

Baina are kezkarriagoa izan zen estanflazioa: inflazioa hazkunde ekonomikorik gabe. Normalean, inflazioa hazkunde ekonomikorekin lotzen da –eskaria handitu eta aberastasuna sortzen delako–, baina

kasu honetan inflazioa ez zen hazkundearekin batera etorri, eta horrek ereduaren sinesgarritasuna ahuldu zuen. Keynesianismoa, krisian, logika ekonomikoaren aurkako egoera batean aurkitu zen.

Testuinguru horretan, 1970eko hamarkadaren amaieran, zehazki 1979an, Margaret Thatcher Erresuma Batuko lehen ministro bihurtu zenean, paradigma aldaketa sakon bat gertatu zen: neoliberalismoaren edo globalizazio liberalaren garaia hasi zen. Eredu horrek –oraindik ere munduko politika ekonomiko askoren oinarria dena, nahiz eta gaur egun ere higatuta dagoen– Estatuaren atzerapauso bat aldarrikatu zuen eta merkatuaren boterea lehenetsi. Enpresek lurralde publikoetan sartzeko eskubidea aldarrikatu zuten, eta pixkanaka sektore publikoak pribatizatzen hasi ziren: hezkuntza, osasuna, pentsio-sistemak... guztiak finantza-sektorearen esku utzi ziren.

Eredu neoliberalaren helburua zen herrialde bakoitzean “txapeldun ekonomiko nazionalak” –multinazional bihurtuko zirenak– sortzea eta Hegoaldeko herrialdeen ekonomia esportaziora bideratzea. Hau da, Hegoaldeko herrialdeek barne-beharrak asetzeko ekoizteari utzi eta esportazioen bidez dibisak lortzea bilakatu zen lehentasun nagusia, dibisa horiekin herrialde garatuek eskaintzen zituzten produktuak erosi ahal izateko. Logika sinple baina sakon baten arabera funtzionatzen zuen sistema berriak: “zuk bananak saltzen dizkidazu, nik ordenagailuak”.

Sistema honek eragin sakona izan zuen herrialde horien garapen ekonomikoan eta sozialean. Eta ondorio horiek modu tragikoan agerian geratu ziren COVID-19aren pandemian. Osasun-sistemen pribatizazio partzial edo osoak berehalako hauskortasuna erakutsi zuen, eta horrek gizarte-sufrimendu izugarria eta heriotza-tasa altuak eragin zituen. Pandemiak, gordintasunez, agerian utzi zuen osasun publikoaren desegite partzialak izan zuen kostu humanoa.

Bosgarren krisia: atzeraldi handia

Egia esan, eredu neoliberalak 2008ko finantza-krisiaren ondoren utzi zion funtzionatzeari. Krisi hori izan zen “subprime” izeneko hipoteka-kredituen krisia, Estatu Batuetan sortua baina eragin globala zuena, Europa barne.

Bankuek, higiezinaren sektorean izandako espekulazioaren bidez aberastuta, etxebizitzaren erosketa masiboa sustatu zuten, baita diru-sarrera txikiak zituzten herritarren artean ere. Jende askori saltzen zitzaion apartamentu bat gaur erosi eta etorkizunean haren balioa izugarri igoko

zela. Esaten zitzaien: gaur 100.000 dolarren truke erosten duzun apartamentu horrek, urtebete barru 150.000 balioko du, eta bost urte barru 250.000; horrela, ordaindu beharreko zorra hutsala izango da etorkizuneko balioaren aldean. Horrek higiezinaren burbuila erraldoi bat sortu zuen.

Erostea eskaintza horren ondorioz, eskaintza gehiegizkoa izan zen. Azkenean, eskariak ez zuen erritmo bera jarraitu ahal izan, eta sistema kolapsatu egin zen. Baina krisia ez zen soilik higiezinaren sektorean gertatu. Etxebizitza horien hipoteka-balioak finantza-produktuetan sartuta zeuden, eta merkatu finantzario osoan zabalduak. Burtsako aktibo asko balio horiek barnean zituzten, eta inbertitzaile askok, ohartu gabe, arrisku handiak hartuak zituzten.

Krisia azkar zabaldu zen, eta berehalako ondorioa izan zen 1929ko “As-tearte Beltzaz” geroztik izandako finantza-krisirik handiena. Orduan gertatu bezala, oraingo krisiak ere agerian utzi zituen kapitalismo finantzario globalaren arrisku sistemikoak. 1929ko krisiak Depresio Handia eragin zuen, langabezia masiboarekin eta ezegonkortasun politikoarekin batera. Alemanian, egoera horrek nazismoaren gorakada bultzatu zuen; Espainian, Bigarren Errepublika eta, ondoren, Gerra Zibil latza piztu zituen.

2008ko krisiak, testuinguru historiko desberdinean gertatu bazen ere, berriz ekarri zuen mahai gainera eredu ekonomikoaren hauskortasuna. Eredu horrek oreka, ekitate eta interes publikoaren ikuspegitik beharrezkoak diren erregulazio-mekanismoak alde batera utzi zituen, eta horrek egitura sozial eta ekonomikoak ahuldu zituen.

Finantza-krisi hark klase ertainen pobretze orokorra eragin zuen. Izan ere, azken hamarkadetakoa prozesu isilenetako eta iraunkorrenetako bat izan da klase ertainen desagerpen progresiboa. Azken hogeitaz urteetan, klase ertaina gutxitzen joan da, eta gizarte-igoerarako aukerak eta etorkizuneko perspektibak gero eta gehiago zapuztu ditu.

Askok, klase ertaineko familietako seme-alabak izanik, beren gurasoek baino hezkuntza maila handiagoak lortu dituzte –batez ere 1970, 80 edo 90eko hamarkadetan jaioetakoekin alderatuta–, baina, hala ere, ez dute lortu familia horiek lortutako bizi-maila berdintzea edo hobetzea.

Desklasamendu-prozesu masibo eta global hori da, zalantzarik gabe, gaur egungo munduaren ezaugarri bereizgarrienetako bat. Eta, era berean, ezinbesteko gakoa da Donald Trump Estatu Batuetako botere politiko gorenera nola iritsi zen ulertzeko.

KLASE ERTAIN POBRETUAK ETA TRUMPEN GARAIPENA

2016ko hauteskundeetan Donald Trumpek garaipena lortu zuen, aurreikuspen guztien kontra, eta mundua harrituta utzi zuen. Higiezinaren sektoreko enpresari aberats bat zen, esperientzia politikorik gabea, baina Alderdi Errepublikanoa bereganatzea lortu zuen. Hala ere, prozesua ez zen bat-batekoa izan: Barack Obama presidentea zela, hainbat erakunde populista sortzen hasi ziren Alderdi Errepublikanoaren barruan, eta horien artean nabarmenena Tea Party izan zen.

Tea Partyk — AEBetako independentziaren borrokaren ikurretako baten izena hartuta — Estatu Batuetako klase ertain pobretuaren ezinegona kanalizatu zuen. Bereziki amorrutik erreakzionatzen zuen bidegabea iruditzen zitzaien egoera baten aurrean, ikusita estatus soziala etengabe gainbehera zihoala eta inork ez zituela babesten. Une batean pentsatu zen Tea Partyk Alderdi Errepublikanoa irentsiko zuela, baina ez zuen lortu, ziurrenik buruzagitza sendo baten faltagatik.

Trumpismoaren ideologoztat, falta zen pieza ez zen mugimendua bera, baizik eta buruzagia. Lider hori Donald Trump izan zen. Esperientzia politikorik gabea eta gobernatzeko estrategia garbirik gabea bazen ere, Trumpek hauteskundeak irabaztea lortu zuen. Boterea eskuratuta, hainbat politika abian jarri zituen, baina haren jardunaren benetako indarra ez zen ekintza zehatzetan oinarritu, baizik eta Alderdi Errepublikanoan eta AEBetako gizarte-sektore zabaletan sortu zuen lilura eta mobilizazioan.

Trump ez da mugimendu politiko klasiko baten gidari hutsa izan: haren inguruan sortu den fenomeno erlijioarekin alderagarriagoa da, alderdi tradizional batekin baino. Estatubatuar askorentzat, Trump ez da soilik politikari bat: profeta baten pareko figura da. Haren adierazpenak hitz sakratu modura hartzen dira. Bere eslogana, Make America Great Again (Amerika handia egin berriro), fede bilakatu da, eta bere siglek —MAGA— izendatzen dute gaur egun Alderdi Errepublikanoa bera baino indartsuagoa den mugimendua.

Europatik zaila da fenomeno hori aurreiritzirik gabe ulertzea. Komunikabideek, oro har, karikatura moduan aurkeztu dute Trump: bufoi, ezjakin edo barregarri gisa. Baina ezin da ahaztu: ez da posible pertsona “tonto” batek AEBetako presidente hauteskundeak irabaztea eta are gutxiago hauteskunde batzuk galdu ondoren berriz irabaztea. AEBetako historian hori behin baino ez da gertatu: XIX. mendearen amaieran, Grover Clevelandekin.

Trumppek lortu du herritar askoren desilusioa eta bazterketa politikoan zegoen amorrua kanalizatzea eta horren bidez atxikimendu emozional eta ia mesianiko bat sortzea. Eraitza: masa handi batek fedez babesten du, eta bere diskurtsoan itxaropen berria aurkitu du.

Horren adibide argigarria da Etxe Zurira itzuli eta egin zuen lehen erabaki politikoetako bat: Kapitolioaren erasoan parte hartu zuten pertsonen barkamena ematea. Ekintza hura estatu-kolpe saiakera bat izan zen: helburua zen hauteskundeetako emaitzen zenbaketa ofiziala etetea eta iruzurra egon zela aldarrikatuz, Trumpen presidentetza mantentzea.

Zergatik ematen diote botoa sektore horiek hain era masiboan Donald Trumpi? Lehen azaldu diren arrazoi guztiengatik, baina bereziki arrazoi batengatik: langile klase amerikarrak ez duelako Alderdi Demokratikaren proposamen sinetsgarriak aurkitu. Alderdi horrek ez die inolako promesarik eskaini haien egoera sozioekonomikoari aurre egiteko. Langileak desklasamendu-prozesu batean murgilduta daude, eta horrek are gehiago urruntzen ditu sistema politiko tradizionalak.

Klase ertaina gainbeheran dago, eta gero eta gehiago sentitzen da estatutik sozialetik behera amiltzeko beldurra. Gaur egungo Estatu Batuetan, milaka herritar beldur dira haien seme-alabek auzo baztertuetan amaituko ote duten, kalitate txarreko eskola publikoetan, jabetza balioa galdu duten auzoetan –Detroit bezalako hirietan bezala–. Desindustrializazio masiboaren ondorioz, lehen soldatapeko lan duinari esker bizi ziren milioika langile orain estatuaren laguntzen menpe bizi behar dute.

Trump, ordea, gai izan da sektore horien kezkak detektatzeko eta bere diskurtsoan jasotzeko. Alderdi Demokrata, aldiz, gero eta gehiago identifikatzen da herrialdeko sektore aberatsen eta sofistikatuenaekin. Azken hauteskundeetan, errenta altuena zuten herritarren alderdi gogokoa izan zen. Batez beste hilean 23.000 dolar irabazten duen herritar multzoa izan zen Kamala Harrisen alde gehien bozkatu zuena. Honek kontraesan sakona erakusten du: nola ordezkari dezake alderdi batek langile klasea eta, aldi berean, herrialdeko aberatsenak, sofistikatuak eta intelektualek?

Donald Trumpen diskurtso politikoaren oinarrietako bat Estatu Batuetako langile klasearen soldata baxuen arazoa da. Trumpismoaren ikuspegiak, soldadak ez dira handitzen lege kanpoko immigrazioaren ondorioz. Tesi hori ez da nahitaez partekatutako behar, baina ulertzea garrantzitsua da haren diskurtsoa egoki interpretatzeko.

Trumpek dio urtero paperik gabeko bi milioi pertsona sartzen direla herrialdean, edozein preziotan lan egiteko prest. Horrek, haren arabera, ezinezkoa bihurtzen du soldata duinak bermatzea legezko langileen-tzat, enplegatzaileek errazagoa baitute babesik gabeko langile horiek kontratatzea. Tabernetan, jatetxeetan, hoteletan edo enpresa txikietan, patronalek langile horiek gutxieneko eskubide sindikalik gabe kontrata ditzakete, eta horrek lanaren kostua artifizialki jaistea dakar.

Trumpismoaren aldekoen esanetan, jarrera horrek ez du zerikusirik arrazakeriarekin. Aitzitik, langileen eskubideak eta soldata duinak defendatzen dituzte, etorkinen jatorria edo kolorea kontuan hartu gabe. Argudiatzen dute: “paperak badituzte, gu bezalakoak dira; baina legez kanpo daudenez, lehia desleiala eragiten dute”.

Trumpen diskurtsoan beste ardatz nagusi bat presio fiskalaren auzia da. Haren arabera, langile arruntak ez dira ondo bizi, zergak gehiegi ordaintzen dituztelako. Estatu Batuak dira herritarrei zerga gehien kobratzen dien herrialdeetako bat. AEBetako herritar batek, atzerrira bizitzera joan da ere, Estatu Batuetako zerga-agintaritzari zergak ordaintzen jarraitu behar du.

Horren aurrean, Trumpen proposamena argia da: soldata igoerak eta zerga murrizketak. Hori posible egiteko, Estatuaren gastua murriztu behar dela argudiatzen du. Zerga gutxiago kobratzeko, Estatuak aurre-kontu txikiagoak izan behar ditu. Logika horri jarraituz, Estatuko gastu oro murrizgarri bihurtzen da, eta ez dago arlo sakraturik.

Elon Musk eta haren inguruko beste enpresari eta ideologo batzuek diskurtso horrekin bat egiten dute, eta DOGE bezalako ekimenen bidez Estatuaren presentzia ekonomiko eta soziala murrizten saiatzen dira. Horrela, sektore publikoaren funtzioak pribatizazioaren bidez birbanatu nahi dituzte.

Trumpek ez du bereizketarik egiten kontserbatu behar diren eta kendu behar diren gastuen artean. Dena zalantzan jar daiteke, erabilgarritasun ekonomikorik ez badu. Horren adibide argia NATO da. Trumpen arabera, NATOren kostua AEBentzat gehiegizkoa da. Bere galdera da: zer ematen dio NATOk Estatu Batuei, benetako mehatxurik ez dagoenean? Gaur egun, 100.000 soldadu estatubatuar daude Europan, eta horiek mantentzeak –bai logistika, bai armamentu, bai langile-gastuetan– kostu ikaragarriak eragiten ditu. Trumpen iritziz, ez dago halako gasturik justifikatzeko arrazoirik.

Logika horren arabera, Trumpek defentsarako aurrekontua murrizteko agindua eman du. Historikoki, AEBetako Barne Produktu Gordinaren (BPG) %5 inguru izan da defentsari bideratzen zaiona. Espainia, esaterako, ez da %2ra iristen; Erresuma Batua, Frantzia eta Alemania, berriz, %3 inguruan daude. Hala eta guztiz ere, Trumpek ehunekoa %4ra jais-teko asmoa adierazi du, Estatuaren egitura osoaren murrizketaren parte gisa.

“Konpondu beharreko arazo asko ditugu, baina ez dut soldadu bakar bat ere bidaliko”, adierazi du behin baino gehiagotan. Ez du gastatu nahi. Hori guztia ikuspegi antiinperialista batetik (nik neuk defendatzen dudana ikuspegia, adibidez) harrigarria izan daiteke, baina Trumpek hartu dituen zenbait erabaki horrela ulertu behar dira.

Adibide esanguratsu bat USAID da, Estatu Batuetako “propaganda ministerioa” deitu izan dena. Urtero 67.000 milioi dolar erabiltzen zituen nazioarteko eragin ideologikorako: ikastaroak, liburuak, irratiak, telebistak, sare sozialak, eta abar. Trumpek agentzia hori desegitea erabaki zuen. Era berean, itxi egin zituen urteetan zehar propaganda ideologikoa zabaltzeko balio izan zuten hainbat hedabide: Voice of America eta Radio Free America, kasu.

Ez zuen horrelako neurririk hartu inperialismoaren aurkako konbikzio-agatik, baizik eta Estatuak gastua murriztu nahi zuelako. Galdera da: Estatu Batuetako herritarrak neurri hauen kontra daude? Ez, noski. Langile gehienentzat, zerga gutxiago ordaintzea askoz garrantzitsuagoa da USAID bezalako programa ideologikoak mantentzea baino. Hori dela eta, Trumpek sektore horien atxikimendu masiboa –batzuetan fanatismoaren muga dagoena– jasotzen jarraitzen du.

Logika hori aplikatzen zaio Estatuaren beste edozein gasturi. Bere helburua gastu publiko oro murriztea da, baita AEBen berrindustrializazioa sustatzeko ere. Estatu Batuak munduko merkaturik handiena dira, baina gaur egun kontsumitzen dutena baino askoz gutxiago ekoizten dute. Azken hamarkadetan, ekoizpen industrialak, hein handi batean, kanpora eramana da. Adibide argigarria AEBetan zirkulatzen duten autoen %80 Mexikon fabrikatzen direla izan daiteke.

Trumpek proposamen simple bat eskaintzen du: muga-zergak ezarri behar zaizkie atzeritik sartzen diren produktuei. Politika protekzionista horren bidez, Estatu Batuetako merkaturak gabeziak sortu nahi ditu, horrek enpresari nazionalak eta atzeritarrak AEBetan ekoiztera bultzatuko dituelako.

Hala, Renault, SEAT edo Volkswagen bezalako markek, AEBetan saldu nahi badute, bertan fabrikatu beharko dute. KIA edo beste markek, ere, berdin, autoak pieza estatubatuarrekin Mexikon muntatzen dituzten arren.

Jakina, ikuspegi horri kritika egin dakioke, bereziki kontuan hartzen bada Kanada, Estatu Batuak eta Mexikoren arteko merkataritza libreko ituna –lehen NAFTA izenez ezaguna– 1994tik indarrean dagoela. Baina Trumpentzat horrek ez du baliorik. Itunak urratzea ez zaio arazo bat iruditzen, baldin eta horrek langile estatubatuarrek babesten baditu. Haren logika oso argia da: lehenik langileak, lehenik herri amerikarra. Trump nazional-populista da, berak aitortu bezala.

Bere mezua gogorra eta erretorika bortitzekoa izan arren, Estatu Batuetako klase ertaineko sektore zabalen artean atxikimendu zabala lortu du. J.D. Vance, gaur egungo lehendakariordea, horren adibide argia da: klase ertain pobretu batean hazi zen, eta ia mirari baten bidez lortu zuen unibertsitatera sartzea. Bihartik aurrera, Trump atentatu baten ondorioz hilko balitz –aukera guztiz baztertzetik ez dago, oso figura polemikoa baita–, Vancek hartuko luke haren lekua. Trumpek berak gogorarazi zuen Jainkoak salbatu ziola bizitza atentatu saiakera batean. Bere inbestidura-hitzaldian adierazi zuen: “Jainkoak salbatu ninduen, eta hori ez zen kasualitatea. Misio bat dut: zuek salbatzea”.

TRUMPEN MESIANISMOA

Ebanjelismoak sakon markatutako gizarte batean, Estatu Batuetan esaterako, horrelako mezu batek oihartzun handia du. Trump aukeratua bezala aurkezten da, profeta moderno baten moduan. Haren hitzek izaera ia erlijiosoa hartzen dute. Europako ikuspegitik zaila da ulertzea, baina funtsezkoa da fenomeno politikoki interpretatzeko.

Gainera, Trump desagertuko balitz, haren lekukoa hartuko lukeen figura J.D. Vance litzateke, eta hark are diskurtso erradikalagoa sustatzen du. Vancek ia mistizismoz jokutzen du Trumpen ideiak defendatzean. Horren adibide argigarria izan zen duela bi aste eskas Municheko Segurtasun Konferentzian egin zuen agerraldia. Europako agintariek Ukrainako gerraz edo Errusiaren aurrean Europak hartu beharreko neurriez hitz egingo zuela espero zuten. Baina ustekabean, Vancek beste mezu bat plazaratu zuen: Europako mehatxu handiena ez da kanpokoak, baizik eta barrukoa; hau da, adierazpen askatasuna galtzen ari zarete.

Horrela, adibide gisa Errumaniako egoera aipatu zuen. Europako estatu-buru eta gobernuburuek elkarri begiratu zioten, nahastuta “zer gertatu da Errumanian?”, galdetuz.

2024ko azaroaren 27an, Errumanian presidentetzarako hauteskundeak egin ziren. Herrialdea azken 35 urteetan alderdi kontserbadoreak eta sozialdemokratak txandaka gobernatu izan dute. Hala ere, oraingoan bi alderdi horiek ez ziren lehen bi postuetan sailkatu. Alderdi kontserbadorea laugarren gelditu zen, eta sozialdemokrata hirugarren, lehen bi postuetan gelditu ziren bi aurpegi ezezagunen atzetik.

Lehen itzuliko garailea Kalin Yorgescu izan zen Errumaniaren gerrazaletasunaren aurkako hauteskunde kanpaina, oso kritikoa egin zuena. Bere ustez, herrialdeak ezin zuen Ukrainako gatazkan jarrera oldarkorra izan. Hala ere, garaipen horren ondoren, Errumaniako Auzitegi Gorenak hauteskundeak baliogabetzea erabaki zuen, argudiatuz Yorgescuk sare sozialak, eta bereziki TikTok, erabili zituela garaipena lortzeko. Auzitegiak, inolako frogarik aurkeztu gabe, iradoki zuen Errusiak finantzatu zuela bere kanpaina.

Egoera horrek ez zuen nazioartean zalapartarik sortu. Jende askok ez zuen ezta albistea ere jaso. Kontraste gisa, gogora ekar daiteke Venezuelan gertatutakoarekin komunikabideek izan zuten jarrera: bertako Hauteskunde Kontseilu Nazionalak, hauteskundeak baino lehen, hautagai baten hautagaitza baliogabetu zuen, baldintza jakin batzuk ez betetzeagatik. Espainiako hedabide nagusiek irmo salatu zuten erabakia, eta adierazi zuten Venezuelan ez zegoela demokraziarik.

Errumanian, aldiz, hautagai batek parte hartu zuen hauteskundeetan, irabazi egin zuen, eta, hala ere, bere garaipena baliogabetu zuten. Gero, gainera, debekatu egin zioten berriro aurkeztea. Eta, hala ere, inork ez du zalantzan jarri demokrazia bertan. Isiltasun osoa izan da. Inork ez du erran Errumanian demokraziarik ez dagoenik.

Europako agintari asko nahastuta atera ziren Municheko konferentziatik, ez soilik J.D. Vancek esandakoaren edukiarengatik, baizik eta esateko moduagatik ere. Izan ere, argi geratu zen Estatu Batuek ez dituztela jada Europako herrialdeak baldintzarik gabeko aliatu gisa ikusten. Haien alde egitearen ordez, Estatu Batuek Europako eliteei aurpegiatzen diete demokraziaren printzipioak urratu izana.

Salaketa horiek ez dira guztiz oinarri gabeak. Frantzian, adibidez, azken hauteskunde legegileen ondoren, Emmanuel Macronek ez zuen izendatu

lehen ministro hauteskundeak irabazi zituen koalizioko ordezkaria. Hala ere, demokraziaren lezioak ematen jarraitzen du.

Bestalde, Trumpek bere burua aurkezten du herri estatubatuarren, salbatzaile gisa, bereziki desindustrializatutako eremuetako klase ertain pobretuena. Etorkizunik ikusten ez duten horientzat Trump bihurtu da itxaropenaren figura. Bere diskurtso nazional-populista gaur egun masen artean erlijio-sinesmenaren antzeko indarrez zabaltzen ari da.

Eta “masa” esatean, komunitate afroamerikar eta latinoak ere barne hartzen dira. Komunitate horietako askok –Estatu Batuetan guztiz integratuta daudenak– masiboki bozkatu zuten Trumpen alde azken hauteskundeetan.

Fenomenoa ez da Estatu Batuetan bakarrik gertatzen. Europan ere, eskuin muturraren gorakada logika beretik elikatzen da neurri handi batean. Alderdi progresista askok ez dute lortu langile klasearen kezka eta itxaropenak entzun eta ulertuko dituen diskurtso bat artikulatzea. Hori dela eta, langile sektore askok aurkitu dute ordezkari bakarra muturreko eskuinean.

Adibide argigarria da Frantzia. Bertan, langile sindikatuetan afiliatuen artean indartsuena den alderdia ez da ezkerrekoa, baizik eta Marine Le Penen Berrelkartze Nazionala. Eta alderdi horren gotorlekurik handiena iparraldeko eskualdeetan dago, desindustrializazioak gehien kaltetu dituen horietan bertan.

Trump korrante horren gorpuztapen perfektua da. Hala ere, bere inperioaren ikuspegiak ez dauka zerikusirik Estatu Batuek XX. mendean izan zuten inperialismo klasikoarekin.

Ukrainako gatazkari dagokionez, Trumpen eta bere ingurukoen iritziz, Estatu Batuek beren kabuz bultzatu zuten gerra, Errusia ahultzeko helburuarekin. Haien ikuspegitik, XXI. mendeko benetako aurkaria Txina da, eta Errusia haren aliatu militar nagusia. Horregatik, Estatu Batuek Errusiaren aurkako estrategia bat jarri zuten martxan.

Estrategia horrek, ordea, ondorio latzak izan ditu Europa mailan, batez ere Alemaniarentzat. Herrialde horrek ez zuen inolako interesik Errusiaren aurkako gurutzada batean sartzeko, baina presio ideologikoaren eraginez, Europar Batasuneko herrialde gehienak Estatu Batuekin lerrokatu dira. Gatazka hau “gure gerra” bihurtu dute, eta Ukrainaren defentsa, Errusiaren aurka, beren gain hartu dute.

TRUMPEN ESTRATEGIA: ERRUSIA TXINATIK BEREIZTEA

Trumpen estrategia geopolitikoak, ordea, beste ikuspegi bat du. Bere helburua Errusia eta Txinaren arteko aliantza haustea da. Eta ez du horretarako gatazka militar bat nahi, ezta Errusia garaitzea ere, hori ezinezkoa dela iruditzen baitzaio. Berak Moskurekin akordio bat egin nahi du: batetik, Ukrainako baliabide naturalak elkarrekin ustiatzeko, eta bestetik, Siberiaren aberastasun izugarriak baliatzeko, Errusiak bakarka ustiatzeko gaitasunik ez baitu.

Trumpen ikuspegitik, munduan hiru potentzia daude: Estatu Batuak, Errusia eta Txina. Gainerako estatuak bigarren mailako jokalaria dira. Europak, bereziki, ez du funtsezko zereginik. Badirudi Europako buruzagiek ez dutela hori ulertu. Hamarkadak daramatzate Estatu Batuei men eginez, eta beren burujabetza politiko eta militarra baztertuz. Orain, babesle tradizional horrek abandonatu dituenean, ez dakite nola jokatu.

Horren adibide da berrarmatzeko premia lotsagabea. Europar Batasuneko 27 herrialdeek Errusiaren defentsa-aurrekontua baina hiru aldiz handiagoa dute. Arma gehiago dituzte sektore guztietan: tankeetan, hegazkinetan, itsaspekoetan, artillerian eta hegazki-ontzietan. Ez da indar militar gabeziarik.

Orduan, zertarako arma gehiago? Bada, agian, kanpoko mehatxuari baino gehiago, helburu ekonomikoari erantzuten dio berrarmatzearen aldeko apustuak: Europako berrindustrializazioari. Ez energia berriztagarrietan, ez trantsizio ekologikoan, baizik eta industria militarren bidez. Baina arrisku bat dago: behin armaturik, erraza da armei erabilera bilatzea.

Sartzen ari garen munduak basakeria maila handia izango du. Trump bezalako figura batentzat, nazioarteko zuzenbidea ez da erreferentzia bat. Bere legimititatea ideia zahar bezain eraginkorrean oinarritzen du: herriak aukeratu du bere maitasunarekin. Hori nahikoa da, gainerako guztia –konbentzioak, protokoloak, giza eskubideak– bigarren mailakoak dira beretzat.

Eta orain, aurrez aipatutako krisi guztiek –klima-aldaketa, migrazio masiboak, iparralde/hegoalde desberdintasuna– munduari mehatxu egiten dioten honetan, Trumpek ez du ikuspegi humanista bat eskaintzen. Ezta kooperatiboa ere. Bere ikuspegia erradikala eta pragmatikoa da. Boterea, indarra eta eraginkortasuna dira haren balio gidariak.

Haren arabera, klima-aldaketa, munduko eskualde askorentzat kaltegarria izan arren, beste batzuentzat aukera bat izan daiteke. Ekuatoretik gertu edo tropikoetan bizi direnentzat, ondorioak suntsitzaileak izango dira. Baina iparraldeko eskualdeentzat, bereziki Artikotik gertu daudentzat, izotza urtzeak aukera berriak ireki ditzake: lur emankorrak, merkataritza-ibilbide berriak, baliabide naturalen ustiapena.

Hori da bere ametsa. Ez da kolonizazioa zentzu klasikoan, baizik eta lurraldeen integrazio estrategikoa. Trumpek Kanada eta baita “Irlandia Berria” bezala izendatzen duena ere, Errusiarekin batera osatutako proiektu geostrategiko batean sartu nahi ditu, artikoko potentzia handi bat osatzeko. Izotzak desagertzean, bai Kanadako Artikoa bai Errusiako Siberian, gaur egun permafrostean dauden lurralde zabalak irekiko dira, etorkizunean nekazaritzarako baliagarriak izan daitezke. Hau da Trumpen ikuspegia: ez da inperio global bat sortzea, baizik eta iparraldeko potentzien arteko aliantza bat, planetaren hegoaldearen gainbeheraren aurrean.

Trumpen ikuspegitik, munduaren botere-konfigurazio berrian, etorkizuneko giltza Errusiarekin aliantza egitean datza. Estatu Batuek 350 milioi biztanle dituzte, eta 1.500 milioi ditu Txinak. Trumpen logikaren arabera, aukera bi dira: edo lagundu Errusiari Siberia erraldoia garatzen, baliabidez aberatsa baina gutxi ustiatua dena, edo Txinak, azkenean, lurralde hori bereganatuko du hurrengo mendean.

TRUMP ETA ARISTOKRAZIA TEKNOLOGIKO BERRIA

Testuinguru estrategiko honetan, Trumpek eta Elon Musk bezalako figuren buruan ekimen estrategiko handiak daude, hala nola Panamako kanalaren kontrola berreskuratzea, zeinak oraindik ere garrantzi geopolitiko handia baitu. Haien arabera, munduaren ordena berria basakeriaz beteta etorriko da. Israelek Gazan egiten ari dena, esaterako, etorkizuneko nazioarteko harremanetan arau bihurtuko denaren laborategi gisa aurkezten dute. Zuzenbide humanitarioa amaitutzat ematen da. Jendeen arteko zuzenbide klasikoa ere baztertua izan da. Indarra da berriz funtsezko faktorea.

Mundu berri honetan, segurtasuna premiazko auzia da. Europako agintariak, ordea, gaizki planteatzen dute gai hori, gatazka Errusiare aurka lerratuz. Europak premia handia du hausnarketa geopolitiko sakon bat egiteko. Arazoa da une horrek Europa liderrik gabe harrapatu duela, edo lider oso eskasak dituela. Estrategia-ikuspegirik ez da ikusten.

Bestetik, Musk, Trump bezala, herri-klaseekin identifikatzen da. Trump outsider gisa aurkezten da, Washingtonen aurka, Estatuaren aurka, eliteen aurka. Eta horrek herritarren artean harrera beroa dauka. Esaterako, norbaitek esan zuen Taylor Swiftrek Kamala Harrisen alde bozkatzera deituko balitu bere jarraitzaileak, Trumpek ez zuela ezer egiterik izango. Baina Swiftrek hori eginda ere, hauteskundeak Trumpek irabazi zituen. Horrek erakusten du Trump AEBetako gizartearen zati zabaletan nola dagoen errotua, izar mediatikoak baino gehiago.

Gainera, Trumpek inguruan aristokrazia teknologiko berri bat du, zenbaitzuk teknofeudalismoa deitzen diotena. “Mago” berriak dira, teknologia-sektoreko enpresari erraldoiak, eta horietako asko Trumpekin lerrokatuta daude gaur egun. Elon Musk funtsezko figura bihurtu da testuinguru horretan. Bien artean, etorkizunari buruzko ikuspegi komun bat partekatzen dute: eraldaketa teknologiko erradikalekara begira dagoen mundu bat eraikitzea.

Idea horietako bat transhumanismoa da. Marxen zenbait testuren antzera, Trumpek ulertzen du etorkizuneko mundua –adimen artifiziala, konputagailu kuantikoa eta baliabide naturalen agortzea baldintzatuko duen mundua– ezingo dela kudeatu gizakiaren egungo gaitasunekin. Bere ustez, giza garunak ez du aski gaitasun etorkizuneko erronka teknologiko eta geopolitikoei aurre egiteko.

Mikroprozesadoreen aurrerapenak aukera emango dute moneta-txartelako txip baten tamainako gailuak gizakiaren burmuinean txertatzeko, garun lagungarri moduan. Horrek klase sozial edo teknologiko berri bat sortuko du: transhumanoak. Haiek izango dira etorkizuneko gizartearen elite nagusiak. Jada ez da Lurra menperatzeko helburua, Lurra bera agortzen ari baita. Orain, Martera begira dago boterearen logika berria, populazio biologikoki eraldatu berrien bidez.

Panorama hau, jakina, oso ezkorra da. Baina argitasunetik aztertzea dagokigu, eta kontuan hartzea horrelako etorkizun bat gauza daitekeela, aurkakotasunik ez badago. Hori dela eta, erresistentziarik ezean, horixe izango da datozen urteetan eraikiko den errealtatea. Horregatik, erresistentziaren lehen baldintza da ikuspegi argi bat izatea gertatzen ari denaz. Eta hori da, hain zuzen, gaur gauean partekatu nahi izan dudana: pentsatzera ausartzea, gertatzen ari dena ulertzen saiatzea.

HITLER ETA TRUMPEN ARTEKO ALDERAKETA BAT

Litekeena da Trumpek klase ertainei agindu dien gauza guztietatik hainbat gauza lortzea. Badakit ez dela komeni konparazio zuzena egitea,

historia inoiz ez baita errepikatzen modu zehatzean. Baina gaur egungo egoera ulertzeko baliagarria izan daiteke ehun urte atzera egitea.

1933an, Hitler Alemanian boterera iritsi zenean, bere diskurtsoa Alemaniako herritarren etsipenari zuzendu zitzaion: 1929ko krisi ekonomikoa, Lehen Mundu Gerraren ondorio traumatikoak, hiperinflazioa, langabezia orokortua. Egoera horren aurrean, Hitlerrek lortu zuen jendarteko sektore zabalak bere proposamenaren alde biltzea, baita ezkerreko sektore progresista asko ere, Weimarko Errepublikaren testuinguruan. Hauteskundeak irabazi zituen, ez gehiengo absolutuarekin, baina bai nahikoa boterea eskuratzeko. Herriaren beharrei erantzun zehatza eman zien: berrindustrializazioa, enplegu masiboa, berrarmatzea. Baina prozesu horrek Alemaniako herria hondamendira eraman zuen azkenean.

Trumprekin ere antzeko zerbait gerta liteke. Une honetan, haren politika Estatu Batuetako gizartearen behar jakin batzuei erantzuteko saiakera da. Horregatik izan da hautatua berriro. Hala ere, lehen bi hilabeteetan ikus daiteke inplementazioan zailtasun handiak dituela, eta gizarteko zenbait sektoretan suminkortasun-seinaleak sumatzen hasi dira. Oraindik inkestetan ez da argi islatzen, baina ez da baztertzekoa aurkako erreakzio sozial bat garatzea.

Eta oso litekeena da Trumpen proiektuaren –proiektu inperial eta, zenbaitetan, delirantea– aurkako erresistentzia Estatu Batuetako gizarte beretik etortzea. Hori, ordea, posible izango da soilik norbaitek gizarte horri zuzenean hitz egiten badio. Baina, gaur-gaurkoz, buruzagi demokratarik ez da agertu Trumpen politikaren aurkako diskurtso argi eta kritikoa egiteko prest. Ez da pausorik eman.

GIZARTE POSTMEDIATIKOA

Gaur egungo krisi sakonenetako bat hedabideen funtziaarena da. Izan ere, egun, esan daiteke ohiko komunikabideak ia ez direla existitzen. Gizarte postmediatiko batean bizi gara. Komunikazio-kanal nagusiak ez dira jada egunkariak, irratiak edo telebista, baizik eta sare sozialak. Eta gu geu gara haien erabiltzaileak.

Bi mendetan zehar, masa-hedabideek funtsezko funtzioa izan dute demokraziaren garapenean. XIX. mendearen amaieran, prentsaren zabalakudearekin, eta XX. mendean irrati eta telebistaren bidez, demokrazia zabaltzen eta sendotzen lagundu zuten. Gaur egun, ordea, eredu hori desagertu egin da. Gezurra, manipulazioa eta propaganda nagusitu dira. Eta inork ez du konfiantzarik egungo komunikabideetan.

Egoera horren aurrean, bakoitzak bere tresnak erabiltzen ditu: Telegram kanalak, Facebook profilak, Twitter kontuak... Daukagunarekin komunikatzen gara. Sarritan, baliabide horiek Televisión Española edo beste edozein kanal handik dituenak bezain eraginkorrak izan daitezke. Baina sistema postmediatiko horrek ondorio bat dakar: masen desagertzea. Izan ere, “masa” kontzeptua hedabideek sortu zuten, eta haiek gabe, masa ere desagiten da. Gero eta indibidualizatuago bizi gara, gero eta bakartuago.

Eta isolamendu horretan, funtsezko zerbait falta da: lidergoa. Ez dago liderrik. Politika erdi-mailako figuraz beteta dago. Salbuespenak badaude ere, baina joera orokorra beheranzkoa da.

EZ DAGO BEHIN BETIKO ERANTZUNIK

Oraingoz, uste dut, berriro diot, Trumpen aurkako benetako erresistentzia Estatu Batuetako gizartearen baitan sortuko dela. Eta hori gertatzen ari da munduko beste toki batzuetan ere. Trump ez da salbuespena. Gizarte postmediatikoaren lider berri mota bat sortzen ari da: ingurune berri horretara egokituta dagoen liderra. Rodrigo Duterte Filipinetan, Jair Bolsonaro Brasilen, Nayib Bukele El Salvadorren... Lider hauek gizarte eta kultura oso ezberdinetan agertu dira, baina komunikazio-eredu berrien logika beraren baitan.

Eta hau da gaur egungo arrisku nagusietako bat: nola antolatu, antolakuntza-klasikoak –alderdiak, sindikatuak, hedabideak– desagin edo ahuldu direnean?

Eta berriro diot: edozein gogoeta da beharrezkoa. Gaur egungo une historiko honetan, herritarrak adi egon behar dira. Gure begien aurrean ari da aldatzen mundua. Eta gaur egun, gure agintariak ez dakite guk baino gehiago. Hori da gakoa. Horregatik, gizarteak adi egon behar du, eta gertatzen ari denari buruzko iritzia izateko gai.

Europako agintarien harridura esanguratsua da, batez ere Estatu Batuek duten jarrera-aldaketa aurrean. Bat-batean, Europaren aliatu historikoa, hau da, Estatu Batuak, gure etsai nagusitzat jotzen dugun Errusiaren aliatu bihurtzen da. Talka gogorra da. Edozein testuingurutan –pertsonala, politikoa edo geopolitikoa–, zure aliatu onena zure etsaia- ren lagun bihurtzen denean, nahasmena eta paralisia saihestezinak dira.

Adibide argi bat izan genuen Panaman. Duela gutxi Trumpek iragarri zuen Panamako kanalaren kontrola berreskuratu nahi zuela. Panamako

lehendakaria –Estatu Batuen aldeko jarrera garbiena duen agintarietako bat– erabat galduta geratu zen. Ez zekien nola erantzun. Estatu Batuek, herrialdearen biziraupen ekonomikoaren giltza dena eskatzen zioten: kanala. Eta Panama kanalik gabe ez da ezer. Ezjakintasuna eta erabaki ezintasuna izan ziren nagusi.

Beraz, une honetan ez dugu erantzun finkorik. Hitzaldiaren hasieran esan bezala, ez naiz hona etorri erantzun ziurrak ematera, baizik eta gogoeta partekatzerara. Mundua nora doan ulertzen saiatu, ikuspegi batzuk plaza-ratu eta, batez ere, pentsatzera ausartzeko beharra piztea izan da nire asmoa. Premiazkoa baita.

TRANSHUMANISMOA: TRUMPEN PROGRAMAREN IDEIA NAGUSIETAKO BAT

Hausnarketa honetako gairik serioenetako bat transhumanismoa da, Trumpen programa politikoaren barruan dagoena. Programa hori osorik eskuragarri dago interneten, Agenda 25 izenarekin. *Heritage Foundation* izeneko pentsamendu-taldearekin elkarlanean egin zuten, eta 900 orrialde inguru ditu. Dokumentu horretan agertzen den ideia nagusietako bat transhumanismoa da.

Estatu Batuetan, monopolioak debekatzeko xedez sortutako lege garrantzitsu bat dago: Sherman Legea. XIX. mendearen amaieran eta XX.aren hasieran eratu zen, Sezesio Gerraren ondorengo kapitalismo basatiari aurre egiteko. Garai hartan, Rockefeller, Morgan edo Carnegie bezalako figuren inguruan monopolio erraldoiak sortu ziren altzairuan, trenbideetan, elektrizitatean edo finantzetan. Printzipioa argia zen: monopolioek kontsumitzaileei kalte egiten diete; lehiarik ez dagoenez, prezioak arbitrarioki finkatzen dira eta berrikuntza oztopatu.

Hala ere, gaur egun, teknologia erraldoien gorakadarekin, monopolioak berriro agertu dira, eta inork ez du haien aurka ezer esaten. Google da monopolio bat. Twitter, beste bat. Microsoft nagusi da mikroprozesadoreen sektorean. Eta ez dago horien aurkako jardun legalik. Zergatik? Obamaren agintaldian nolabaiteko akordio ez-esplizitu bat lortu zen: “Aberastu zaitezte, bihurtu munduko boteretsuenak. Baina, mesedez, teknologia garatu. Aurrera eraman adimen artifiziala, espazioaren esplorazioa, konputazio kuantikoa eta mikroprozesadoreen ekoizpena.”

XXI. mendeko benetako borroka ez dago lurraldeen konkistan, baizik eta gaitasun teknologikoan. Hori da nagusitasunaren oinarria. Horregatik diote analista askok Ukrainakoa XIX. mendeko gerra bat dela: ez du zerikusirik egun ditugun erronka estrategiko eta teknologikoekin.

Trumpen ikuspegia laburbiltzen duen esaldi bat ezaguna da: “Gerra hori 24 ordutan amaitzen dut”. Bere ustez, benetako etsaia ez da Errusia, Txina baizik. Eta gatazka ez da militarra izango, teknologikoa baizik.

Itun horren emaitza da Elon Musk bezalako lider teknologikoen agerpena. Musk ez da soilik auto elektrikoen sektoreko liderra; Starlinken bidez satelite bidezko konektibitatearen gidaria ere bada, eta mikroprozesadoreen garapenean ere sakonki murgilduta dago. Bere ikuspegiak, Trumpena bezala, transhumanismorantz jotzen du.

Oinarrian, premisa bat dago: giza burmuina, ahalmen izugarriak izan arren, ez da aski datorren munduari aurre egiteko. Gaur egun, makinek irabazten digute xakean, Go jokoan eta gero eta alor gehiagotan. Adimen artifiziala giza gaitasunak gainditzen ari da. Hori eten puntu historikoa da giza arrazaren historia osoan.

Talde honen ustez, kontrola ez galtzeko bide bakarra gizakia makina bihurtzea da, hein batean. Gure adimenaren mugak gainditzeko, burmuinean ezar daitezkeen moneta baten tamainako mikroprozesadoreek aukera emango lukete gaitasun kognitibo handiagoak izateko. Helburua da elite zientifiko, akademiko eta teknologiko berria eratzea, “transhumano” bihurtutako klase nagusi bat.

Proiektu hau oso serioa da. Orokortu egingo den? Ez dakigu. Baina ezin dugu baztertu. Horregatik, gure betebeharrak morala da argitasuna. Gertatzen ari denari begiratu behar diogu aurpegira, eta geure buruari galdetu: mundu horretan bizi nahi dugu? Prest al gaude horri bide emateko? Edo aurre egin behar diogu?

Eta erresistentziak hortik hasten du bidea: ausardiaz, argitasunez eta ikuspegi kritiko batetik, mundu hau ulertu eta gizarte gisa zer egin erabakitzetik.